

תמלול פרק - ענווה תרבותית. ד"ר מירית חיימי ברק

מתוך ההסכת הכלה למעשה מבית היוצר של אגף בכיר חינוך יסודי
מוריה טלמור, מנהלת את היחידה לטיפול בפרט משוחחת עם ד"ר מירית חיימי
ברק

פתיח: מה זה הפדגוגיה של זהויות, ואיך היא משנה את הדרך שבה אנחנו מלמדים ולומדים? מה זה אייג'נסי? ואיך תלמיד יכול גם לבחור, לפעול ולהשפיע? מה זה הון תרבותי? ואיך הוא משפיע על קידום הוגנות בחינוך? איך שומעים את הקול הפנימי של התלמיד ונותנים לו מקום? מה זה אומר

מוריה: שלום, ברוכות וברוכים הבאים לפודקאסט "הכלה למעשה". שמי **מוריה טלמור**, אני מנהלת את היחידה לטיפול בפרט באגף חינוך יסודי במשרד החינוך, ומובילה גם את תחום ההוגנות בחינוך. אני מזמינה אתכם לצלול ביחד איתי ועם מומחים ומומחיות מהתחום, כדי להבין מהו חינוך הוגן ואיך המושגים Agency ו-Co-agency קשורים אליו. בפרק הזה נלמד על המרכיבים הייחודיים של ענווה תרבותית, איך הם באים לידי ביטוי בכיתה, ואיך הם מאפשרים את החיבור בין זהות ומצוינות. מתחילים.

קול מהשטח: "הייתי בטוחה שאמא של נופר צוחקת עליי". התקשרתי אליה נרגשת לספר לה שנופר התקבלה לקייטנת רובוטיקה יוקרתית, שמיועדת לתלמידים בחטיבות הביניים, אבל בזכות ההצטיינות שלה התקבלה כבר בכיתה ו'. רותי, אמא של נופר, התלהבה, עד שהיא הבינה שזה נופל על השבוע שלפני ליל הסדר. "אין מצב", היא אמרה, "אני לא מוותרת על העזרה שלה בניקיונות ובהכנות". כשהבנתי שהיא רצינית, לא כל כך ידעתי מה לעשות. הרגשתי שיש כאן חוסר רגישות תרבותית, אבל לא ידעתי איך לגשת לזה.

מוריה: שלום מירית, מה את חושבת על הסיפור של ציפי?

מירית: שלום מוריה. אני חושבת שזה סיפור מאוד מציאותי, שאנשי חינוך פוגשים בצורה כזו או אחרת בשטח, ושיש במפגש הזה הזדמנות ופוטנציאל – גם במפגש שהוא כואב וקשה שעלול ליצור ניכור, אבל מצד שני גם מפגש שיש בו הזדמנות למשהו אמיתי ומקרב.

מוריה: זה הזמן להכיר את דוקטור מירית חיימי ברק, מרצה ומנחת קבוצות. שלום מירית.

מירית: שלום מוריה.

מוריה: אני אשמח שתספרי מה החיבור שלך לנושא של הפודקאסט שלנו היום.

מירית: אז אני אגיד שיש לי חיבור אישי. קודם כל מכיוון שאני בעצמי דור ראשון להשכלה גבוהה, ובסיפור החיים האישי שלי אני ממש חוויתי את המפגש הזה שבין זהות למצוינות וכמה הוא חשוב. וחשוב לי גם להגיד שאני חושבת שחלק גדול מהתפיסה החינוכית הערכית שלי צמח ב"כל ישראל חברים". אני עבדתי ב"כל ישראל חברים" כעשור, ויש לארגון חלק מאוד מאוד משמעותי בתפיסת העולם שלי ובדברים שאני עושה היום.

מוריה: אז בואי נתחיל מהתחלה. מה הבעיה עם המושג "רגישות תרבותית"?

מירית: אז אני אתייחס לשני מושגים שקיימים בשדה בהקשר הזה: "כשירות תרבותית" ו"רגישות תרבותית". ואני אתאר כל אחד מהם ולמה היה לי קושי עם כל אחד מהם.

"כשירות תרבותית" – בעצם אפשר להבין מהשם שכשירות תרבותית זו ההבנה או ההנחה שאם אני אהיה מוכשר מספיק לתרבות מסוימת, אז אני אוכל להיות הנציג שלה, הדובר שלה, המבין שלה. זו בעצם איזושהי הנחה שתרבות אפשר ללמוד אותה, אפשר לרכוש כישרון להבין אותה. ואם השגת את הכישרון הזה או סיימת את הקורס בהצלחה, אתה מקבל את ה"תעודה", ואתה מוכשר תרבותית.

מוריה: האם אפשר להגיד שכשירות תרבותית זה משהו שאני רוצה לשאוף אליו, גם אם אני לא אגיע לצורה מיטבית שלו? השאיפה היא לא דבר חיובי כאן?

מירית: השאיפה היא נהדרת, אבל אני חושבת שעצם השם, "כשירות תרבותית", אומר שיש כאן איזושהי נקודת סיום. זאת אומרת שאתה באיזשהו תהליך של למידה שבסופו של דבר תדע את הכל, לכאורה, תבין את הכל, תקבל תעודה.

מוריה: אז את זה אני מבינה, כשירות תרבותית פחות, אבל "רגישות תרבותית"?

מירית: אם כשירות תרבותית לוקחת אותנו למקום שבו, בסופו של דבר, אנחנו נגיע למקום שאנחנו אומרים "אני יודע הכל, אני מבין", רגישות תרבותית היא אולי במובנים מסוימים קצת ההפך, כי רגישות תרבותית היא איזושהי תפיסה שמניחה היררכיה. היא בעצם אומרת: יש איזושהי קבוצת אוכלוסייה או תרבות מסוימת, שהם אולי חלשים יותר, מודרים, אחרים, שונים, ואני צריך להיות "רגיש". אני צריך לא לפגוע, אני צריך לא להעליב, אני צריך לא לעשות משהו שהוא יהיה לא רגיש מספיק. ואז התפיסה הזאת של רגישות תרבותית בעצם הביאה אותנו לאיזשהו סוג או של הימנעות מצד אחד – כי אני כל כך מפחד לטעות ואני מפחד להיות לא רגיש, אז אני נמנע הרבה פעמים – או

שהיא מביאה אותנו גם קצת לפטרונות. קצת למקום שאני כל כך רגיש, אז אני אולי קצת הולך על המוכר והידוע, הולך על כל מיני סממנים תרבותיים חיצוניים: "זאת התרבות שלהם, הם רגישים, צריך להתחשב בזה". הם רגישים, אז אני לא אביא את א', ב', וג'. הם רגישים, אז אני לא אדבר איתם על ד', ה', ו-ו'. ואני לא רוצה לפגוע, אז אני אלך על מה שאני מכיר ואני אדבר איתם על האוכל שלהם.

מוריה: אם אנחנו מדברים על רגישות תרבותית, את אומרת: אל תלכו אחורה. הרגישות הזאת לא צריכה לגרום לכם לצעוד צעד אחד אחורה. אז זה לא אחורה, לא קדימה, ואני בטוחה שזה גם לא לעמוד במקום בדיוק איפה שאנחנו.

מירית: אולי אני אתאר את הפער הזה דרך הסיפור שהתחלנו איתו. ואני אגיד שאולי אשת חינוך שפוגשת את רותי, האמא, מגיעה מתוך איזושהי עמדה של כשירות תרבותית, אז היא יכולה להגיד: "טוב, אני כבר עשיתי סדנה לאמהות מסורתיות, מזרחיות, בפרפריה. שמעתי הרצאה, שמעתי פודקאסט, אני יודעת איך הן". אני יודעת איך הן חושבות, אני יודעת איך הן פועלות, ואני יודעת מה לעשות. ואז היא אולי תחליט לנקוט בכל מיני צעדים כדי לשכנע את האימא, או אולי אפילו לצאת נגדה. אני רוצה להגיד גם במאמר מוסגר שהיו לאורך ההיסטוריה הרבה תוכניות חינוכיות לעבודה עם תלמידים מאוכלוסיות ומקבוצות תרבות מודרות, שתפסו את עצמם כאלה שאומרים "אנחנו יודעים, אנחנו מכירים את התרבות הזו", ואז בעצם מה שהם עשו זה לנתק את הילד מהתרבות. כי מתוך איזושהי הבנה שהתרבות הזאת היא תרבות אולי לא טובה, לא מיטיבה וכו'.

לעומת זאת, רגישות תרבותית – אשת חינוך שתבוא מאיזושהי תפיסה כזו אל מול האמא, תגיד אולי: "אני לא רוצה להעליב אותה, אני לא רוצה לפגוע בה, אני לא רוצה להיכנס למקומות שלא לי", אז היא נמנעת. אז היא בכלל אולי אפילו מלכתחילה לא תציע את הקורס הזה לאמא. כי זה שבוע לפני פסח, אני לא רוצה לערער את הבית, אז אני אפילו לא אציע. ואני טוענת ששתי התפיסות האלה – גם התפיסה שאומרת "אני מכירה את התרבות הזאת, והאמא לא מבינה כמה זה חשוב ואני אגרום לה" (אני מתארת את זה אולי קצת בהקצנה, אבל אני אגרום לה לראות כמה זה חשוב), והתפיסה שאומרת "אני לא רוצה לפגוע, אז אני אפילו לא אציע" – שתי התפיסות האלה הן לא מקדמות. ויותר מזה, שתי התפיסות האלה הן גם לא שוויוניות. שתי התפיסות האלה לא רואות את רותי, האמא, כמישהי שיש לה תרבות, עם ערכים, עם תפיסת עולם, עם אג'נדה ראויה ומיטיבה עבור הבת שלה.

מוריה: אז מאיזה מקום כן צריך לגשת לנהל את השיח הזה? כי השיח הוא כמובן מאוד חשוב.

מירית: אז אני אגיד שככה הרבה זמן חיפשתי איזושהו מונח שיהיה לי נוח איתו. ואחד השיטות שלי בכל מיני מחקרים, מצאתי מונח שנקרא "ענווה תרבותית".

מוריה: זה מושג שלא שמעתי אף פעם.

מירית: "ענווה תרבותית" זה באמת מונח שצמח מתוך עולמות הרפואה, מתוך איזושהי הבנה של צוותים רפואיים שפוגשים בבתי החולים או במסגרות רפואיות מטופלים מתרבויות שונות, מחברות מגוונות, הכשירות התרבותית – שאולי פעם עבדה להם לעשות איזשהו קורס על תרבות X או Y – כבר לא עובדת יותר, צריך איזושהי דרך אחרת לייצר תקשורת מיטיבה יותר עם אנשים מתרבויות מגוונות. האסכולה הזאת של ענווה תרבותית צמחה מתוך העולמות האלה.

מוריה: אז מה זה אומר ענווה תרבותית?

מירית: אז ענווה תרבותית זו תפיסה שקודם כל מניחה שאתה "לא יודע". בניגוד אולי לכשירות תרבותית שאומרת "אני אלמד ואז אני אדע". זו תפיסה שאומרת: אין איזושהי נקודה שבה אפשר לומר "אני יודע את הכל". גם מתוך איזושהי תפיסה שגם אי אפשר להכניס את כל בני האדם ששייכים לתרבות מסוימת לאותה קופסה. אי אפשר להגיד: "הנה עשיתי קורס בחברה הערבית או בחברה האתיופית או בחברה הרוסית, ועכשיו אני יודעת את הכל". בני האדם הם נבדלים.

מוריה: זאת תפיסה שבאה לחקור?

מירית: נכון, זו עמדה מתמדת שאתה כל הזמן נמצא בה בלמידה, כל הזמן נמצא בה בסקרנות, כל הזמן נמצא בה בחקירה, ואפילו אני אגיד יותר מהכל – כל הזמן נמצא בקשר. כי על מנת להכיר בן אדם, ולהבין אותו, וללמוד עליו, אתה צריך כל הזמן להיות בקשר איתו, ואז גם יש את האלמנט של השוויוניות, כי אני זקוק לקשר איתך.

מוריה: ואין סיפור של מומחיות כאן, זה לא שאני מומחה ואני בא להציג את המומחיות שלי, אלא שנינו בתהליכים של למידה.

מירית: לגמרי, אין כאן סיפור של מומחיות, יש כאן סיפור של סקרנות, של פתיחות, של רצון לדעת, של למידה מתמדת. וכאן במובן הזה, גם חשוב לי להגיד שהרבה פעמים התפיסה הזאת של ענווה תרבותית היא מאוד מאוד מפחידה אנשים, כי אין בה שליטה. כשאני בכשירות תרבותית, יש לי שליטה, נכון? אני לכאורה חושב שאני מומחה ואני יודע. כשאני ברגישות תרבותית, גם יש לי באיזשהו מקום שליטה, כי אני נמנע מסיטואציות שבהן אני יכול חלילה לדרוך על ביצים. בענווה תרבותית, במובנים מסוימים אין לי שליטה. ברגע שאני נכנס לתוך קשר, כשאני רוצה להבין את עולמה של האמא, את עולמו של התלמיד, אני נכנס לאיזשהו קשר, וכאן בתוך המקום הזה שבו אין לי שליטה, שיש קשר – אני גם עלול לטעות. אני עלול להגיד איזשהו משהו שנובע מאיזושהי אי-הבנה, אני עלול להגיד איזשהו משהו שאני אטעה בו. והתפיסה של ענווה תרבותית בעצם אומרת: לא צריך לפחד מלטעות.

מוריה: אני רוצה להוסיף שזה לא רק העניין של הטעויות, זו תפיסה שמציגה פחות שיפוטיות.

מירית: אני מסכימה. אני חושבת שבענווה תרבותית – יש הבנה, זה אולי קצת קלישאתי אבל נכון, תמיד אומרים "שונה אך שווה". אני חושבת שבכשירות תרבותית וברגישות תרבותית, יש הבנה שהתרבות היא שונה, אבל גם באיזשהם אופנים סמויים יש גם איזושהי תפיסה שהיא "לא שווה". שהיא תרבות אולי קצת נחותה, תרבות שאולי קצת צריך לתקן אותה, שצריך לשנות אותה, ללמד אותה, לשדרג אותה. אבל בענווה תרבותית יש הבנה שלי יש תרבות ולך יש תרבות, והן שונות – אבל הן שוות. ואם אני רוצה לייצר קשר איתך, אני צריך להכיר אותך, אני צריך ללמוד אותך, לא לשנות אותך, אלא ללמוד אותך, להכיר אותך. בסדר לעשות טעויות, זה חלק מתהליך למידה – בלמידה עושים טעויות, חלק מתהליך הכרה – גם כשאנחנו מכירים בני זוג או מכירים חברים, חלק מתהליך ההכרה זה קצת היבטים של ניסוי ותהייה.

מוריה: ואני רוצה רגע להתמקד במושג הזה של ה"הכרה" שדיברת עליו, שהוא מושג עמוק. ואני רוצה שתסבירי למה השתמשת דווקא במושג של להכיר, ולא רק במושג של לדעת.

מירית: אז המושג הכרה לקוח מתוך תיאוריה של צ'ארלס טיילור, והוא בעצם מדבר על זה שהכרה היא צורך חיים בסיסי אנושי של כל אדם. ומה זה בעצם ההכרה הזאת? ההכרה זה הדרך שלנו, ואנחנו בעצם לומדים מי אנחנו, אנחנו מקבלים איזשהו אישור ממש מגיל מאוד מאוד צעיר על מי אנחנו, דרך העיניים של האחרים, דרך המבט של האחר, דרך מה שהאחר בעצם... מה משתקף בעיניים שלי כשהאחר מסתכל עליי.

מוריה: ולהכרה הזאת יש פנים שונות, כלומר יש אלמנטים שונים בתוכה?

מירית: כן, לגמרי. אז בעצם טיילור מדבר על הכרה, על הכרה שגויה, ועל היעדר הכרה. ואני אסביר: הכרה זה בעצם כשאני מכיר בך, אני גם מכיר אותך (מלשון היכרות), אבל אני גם "מכיר בך". זאת אומרת, אני מכיר בזה שיש לך נכסים, שיש לך ערך, שאתה ראוי – זו הכרה. היעדר הכרה זה בעצם שאני לא מכיר.

מוריה: שכל זה לא קיים למעשה.

מירית: שכל זה לא קיים. עכשיו, מה זה אומר "אני לא מכיר"? זה אומר חוסר היכרות. אני לא יודעת שום דבר על התרבות שלך, אני לא יודעת שום דבר על הנכסים שלך, אני לא יודעת שום דבר על השפה שלך, אני לא יודעת שום דבר על המסורת שלך.

מוריה: שזה אולי בסדר שאני לא יודעת כרגע, אבל אני גם לא מחפשת לדעת. זאת אומרת, חוסר הכרה זה היעדר תודעה של הצורך בהכרה.

מירית: זה מעניין מה שאת אומרת, כי אני חושבת שיש הבדל בין לדעת שאני לא יודעת (שאולי זה קצת ענווה תרבותית). אני יודעת שיש לך שפה, ואני יודעת שיש לך מסורת, ואני יודעת שיש לך תרבות, ואני יודעת שיש לך ערכים – אבל אני לא מכירה אותם עדיין. אבל אני לא מחפשת להכיר אותם – זה היעדר הכרה. אני חושבת שהיעדר הכרה זה אפילו יותר מ"אני לא מחפשת להכיר אותם". היעדר הכרה זה היעדר ההבנה שיש לך משהו מיוחד משלך, שיש לך מה לתת, שיש לך משהו ראוי. זה מזכיר לי שלפני הרבה שנים עבדתי במתנ"ס שהיו בו הרבה עולים מאתיופיה. זה היה לפני 20 שנה. אני זוכרת שאחד האבות הגיע לאיזושהי פגישה במתנ"ס והוא אמר: "אתם כולכם מתנהגים כאילו שיש לכם תיק על הגב מלא ערכים ותרבות ונכסים, ואני רוצה שתדעו שגם לי יש תיק כזה, ושגם לי יש מה להביא לשולחן". זו הכרה. זו הידיעה שגם לי יש מה להביא, מה לתרום לשולחן הזה. עכשיו יכול להיות שאני עדיין לא יודעת מה יש לך לתרום, אבל אני יודעת שיש לך.

מוריה: לשם נכנסים ההיבטים של הפדגוגיה של הזהות? כלומר, ההבנה שיש לי זהות ויש לי מה לתת, ואני רוצה שאת הזהות שלי יכירו.

מירית: נכון. אז כמו שאמרנו, בעצם הכרה זו הכרה בכל הדברים האלה. אבל היעדר הכרה זה בכלל לא לתת מקום לזה שיש לי איזושהו משהו מיוחד לתת. והכרה שגויה – זה גם חשוב להתעכב על זה – זה להבין שיש לך מה לתת, אבל לטעון אותו במשמעות שלילית.

מוריה: מה למשל?

מירית: סטריאוטיפים. להגיד "התרבות הזו היא תרבות נמוכה", "היא תרבות אלימה", "היא תרבות...". נגיד בוא נדבר שנייה על רותי, אוקיי? אז אפשר להגיד: "כן, יש את האימהות האלה המסורתיות, המזרחיות אולי, הפריפריאליות. יש להן תרבות משל עצמן, אבל זו תרבות שלא שמה דגש על חינוך, זו תרבות ששמה יותר מדי דגש על הבית ועל הניקיון, והיא יותר מדי קולקטיביסטית, והיא לא מסתכלת על הצרכים של הילדים". זה להכיר בזה שיש לך תרבות משלך, אבל לראות אותה בעיניים שליליות, לטעון אותה בסטריאוטיפים שליליים.

מוריה: אני מקשיבה למה שאת אומרת, ואני חושבת על המדינה שלנו, שהיא מלאה בקהילות שונות, חברות שונות, דתות שונות. היא מפוצלת לזרמים. אני שואלת את עצמי, עד כמה בכלל אוכלוסייה אחת מכירה אוכלוסייה אחרת? אנחנו יודעים מה קורה היום במדינה, אני לא אכנס להיבט הזה, אבל זה חלק מהעניין, אני חושבת, של חוסר הכרה. וחיפשתי גם את נקודת הזהות האישית שלי: אני אישה דתית, ונחשפתי לא מעט לסטריאוטיפים שקשורים לעולם הדתי שלי. אני נזכרת תוך כדי בביקור שהיה לי בספרייה באוניברסיטת תל אביב לפני הרבה מאוד שנים. הייתי בהריון, הייתי עם כיסוי ראש, החזות הדתית שלי הייתה מאוד מאוד בולטת. וניגש אליי מישהו ושאל אותי מה שמות הילדים שלי (כבר היו לי אז שני ילדים). אמרתי את שמותיהם – לאחד קוראים איתן ולשני קוראים יואב – והוא אמר לי: "אני מבין שאת כבר מכינה אותם להיות מפקדים בצבא". מראש הייתה לו

איזושהי תפיסה שאני מגיעה מאיזושהי זהות לאומית מסוימת, שמובילה את ילדיה למקום מסוים. זה לא היה נעים. זאת הייתה תחושה שמאוד מאוד צמצמה אותי למקום מאוד מסוים. מתוך הסיפור האישי שלי אני מבינה שמודעות זה שלב מאוד משמעותי בדרך להכרה. אבל אנחנו מדברים על זה לא מעט במערכת, ובכל זאת זה לא קורה. למה?

מירית: אז אני חושבת שגם מחקרים בעצם מזהים כמה נקודות עיוורון שיש לאנשי חינוך, שמגיעים בהחלט עם כוונות טובות ביישום של הדבר הזה. נקודת העיוורון הראשונה היא מה שנקרא Color Blindness, "עיוורון צבעים". שזו בעצם התפיסה שאומרת "אני בכיתה לא רואה צבע" (צבע כמטאפורה). זאת אומרת בשבילי כולם אותו דבר, אני לא רואה הבדלים, אני לא מזהה מעמדות, אני לא רואה עדות, אני לא רואה דתות – כולם בשבילי אותו דבר. עכשיו, זו תפיסת עולם שהיא נשמעת מאוד נכונה, טובה ורומנטית.

מוריה: זה מה שאני חושבת לעצמי. כשמורה אומרת "אני עיוורת צבעים", זה לא אומר שהיא לא מודעת, אלא אולי היא אומרת "אני מודעת ואני לא נותנת לזה להשפיע עליי".

מירית: אז זה מעניין מה שאת אומרת. מחקרים מראים שזה משפיע עלינו. אם נרצה או לא נרצה, אנחנו תוצרים חברתיים, אנחנו פועלים על פי הבניות חברתיות. זה לא אומר שאין לנו מה לעשות עם זה, אבל אנחנו כן מושפעים מזה – בציפיות שלנו, בהנחות שלנו. אז אי אפשר להגיד "זה לא משפיע עליי". הבעייתיות ב-Color Blindness זה שיש שם איזושהי הנחה: כשאני אומרת "אני לא רואה צבע" או "אני לא רואה הבדלים", יש שם הנחה שמבחינתי לכולם יש את אותו סיפור, כולם התחילו מנקודת פתיחה שווה, לכולם יש את אותה חוויית חיים. ואז בעצם כשאני מבטלת את ההבדלים ומתייחסת לכולם כאילו כולם אותו דבר, אני בעצם גם מוחקת את ההבדלים ביניהם. זו הבעיה הראשונה שיש עם זה לדעתי.

מוריה: אני רוצה לתרגם את זה לעולם העבודה היומיומי שלי במשרד החינוך: אנחנו כותבים הרבה מאוד מסמכי מדיניות, ויש משפטים שבעבר עברו לי באופן חלק ולא מצמצמת. משפט כמו "התלמיד זכאי לשוויון הזדמנויות ללא קשר לגורמים הגיאוגרפיים, החברתיים או התרבותיים". פתאום התחלתי לשאול את עצמי: למה בעצם? למה זה צריך להיות "ללא קשר"? אולי צריך לכתוב "עם קשר" בתוך התהליך הזה. או הסיפור של "צמצום פערים תרבותיים". כשאני מציגה את המושג "פערים תרבותיים", יש בזה משהו מאוד שיפוטי. למרות שהתכוונתי להבדלים, ברגע שאני כותבת את המילה פערים, יש נקודה נמוכה ויש נקודה גבוהה. וגם למה זה בכלל "צמצום", אולי זה קבלת כל השונות ומינוף השונות הזאת לתהליכים אחרים. הסיפור הזה של עיוורון הצבעים שאת מתארת דורש מודעות כל הזמן, לשאול את עצמי איפה נקודת העיוורון שלי.

מירית: אני חושבת שזה נורא מעניין, כי מה שעשית עכשיו ברגע זה, במובנים מסוימים, זו ענווה תרבותית. כי אפשר לומר: את מומחית לסיפור של הוגנות, את כבר עשית מלא פודקאסטים, שמעת

הרבה מומחים, ועדיין את נמצאת במקום שכל הזמן שואל שאלות, כל הזמן במקום רפלקטיבי. זו בדיוק ענווה תרבותית. ככה היא מצמיחה אותנו – כי אנחנו לא אומרים "הנה, אני מומחית, אני יודעת לעשות הוגנות, זהו, סיימתי".

מוריה: עם כל הטעויות שאנחנו עושים בפנים.

מירית: עם כל הטעויות, עם המוכנות לטעות. את טועה ואת לומדת ואת שואלת, וכל מפגש מפרה אותך. וזו בדיוק העמדה התהליכית, האקטיבית, של להיות בענווה תרבותית. והיא עמדה פגיעה קצת. למה היא דורשת אומץ במובנים מסוימים? כי היא עמדה פגיעה. היא עמדה שבה את מבינה שגם את לא יודעת, ואת מבינה שגם את עלולה לטעות.

מוריה: ככל שאני מדברת יותר ושואלת יותר, אני מבינה כמה אני לא מבינה מספיק.

מירית: נכון, וזו הבנה מאוד גדולה. אבל זה מוביל אותי לנקודת העיוורון השנייה, ואני חושבת שהיא נקודת העיוורון שהכי קשה למערכת החינוך להתמודד איתה – זו ההתעלמות מיחסי כוח או התעלמות מאי שוויון. במובנים מסוימים אנחנו רוצים לחשוב שהחינוך הוא "כור ההיתוך" או הגורם המשווה הגדול. החינוך זה המקום שבו לכולם יש הזדמנות למוביליות חברתית. אבל עם זאת, מערכת החינוך היא גם מערכת שמביאה לידי ביטוי את הפערים החברתיים. זאת אומרת, אנחנו רואים את הפערים החברתיים משתקפים בתוך מערכת החינוך. התלמידים לא מגיעים אלינו כלוח חלק. הם מגיעים עם הפערים החברתיים המבניים, וההתעלמות מיחסי כוח יכולה להביא אותנו למקום שבו אנחנו הרבה פעמים נהיה שיפוטיים ונגיד: "די כבר עם 'אכלו לי, שתו לי', די כבר עם הקורבנות". אנחנו נשים גם הרבה דגש על מרכיבים פסיכולוגיים פנימיים כמו המוטיבציה שלך: "אם תרצה תצליח", "אם מספיק תדחף תצליח". שזה כמובן נכון, אבל אי אפשר להתעלם מנקודות פתיחה לא שוויוניות.

מוריה: מה הגבול? אני שואלת את עצמי. כי אנחנו לא רוצים להישאר רק במקום של "אכלו לי, שתו לי". צריך לקבל ולהקשיב ולא להתווכח עם הנקודה הזאת – קודם כל זה עניין רגשי ותחושת יצריך להבין מה המקור שלו. אדם לא קם בוקר אחד ומפתח באופן עצמאי כזאת תחושה. ומצד שני אנחנו רוצים גם לא להישאר רק במקום הזה.

מירית: אני חושבת שהמתח הזה שתיארת עכשיו, בין הרצון להגיד לתלמיד "אם תרצה תצליח, הכל תלוי בך", לבין המקום שמבין את הקשיים, את החסמים המבניים שתלמיד מרקע מוחלש מתמודד איתם – זה מתח מובנה שכל איש חינוך מתמודד איתו. אני אספר סיפור: לפני הרבה שנים, באותה שכונה שפעם סיפרתי לכם שעבדתי בה במתנ"ס, עבדתי במועדונית. המועדונית הזו הייתה של ילדים בבית ספר יסודי, שהגיעו ממרכז קליטה לשכונה. שוחחתי עם אחד התלמידים, ילד בכיתה ד' שעלה מאתיופיה, והוא אמר לי משהו על גוף האדם. אמרתי לו: "איזה יופי, איך אתה יודע?". והוא

אמר: "זה נורא מעניין אותי". ואמרתי לו: "אתה יודע מה? אולי יום אחד כשתגדל תהיה רופא, וזה מדהים". והוא הסתכל עליי ואמר לי: "אני בחיים לא אהיה רופא". שאלתי אותו: "למה?". והוא אמר לי: "תסתכלי מסביב, כולם כאן או פועלים במפעל, או מנקי רחובות".

זה היה לפני 20 שנה, ואני ממש זוכרת את המתח שהייתי בו באותו רגע. כי מצד אחד רציתי להגיד לו, כאשר חינוך עם המון מוטיבציה: "מה פתאום? אם תרצה תהיה רופא, כל האפשרויות פתוחות בפניך". מצד שני, קליטת יהודי אתיופיה אז לא הייתה כל כך מיטיבה, ואני ידעתי שהחסמים המבניים שהילד הזה יפגוש הם רבים. אבל מצד שני, אני גם לא אגיד לו "אתה צודק". אני חושבת שהמתח בין להכיר בכאב ובאי השוויון – ואגב, להכיר בכאב זה לא רק "תחושה". להגיד "תחושת קיפוח" זה כמו להגיד "אכלו לי, שתו לי", זה לשים את הכל על משהו פנימי סובייקטיבי. אנחנו חיים במציאות שיש בה אי שוויון – זו המציאות.

מוריה: אני מקשיבה לך ואני רוצה לספר שני סיפורים. סיפור אחד: עבדתי בבית ספר בדרום תל אביב. המנהלת שלי שם, זזהבה שמש, גדלה בשכונה. בבית הספר היו ילדים שלא הגיעו בבקרים כי ההורים לא תפקדו מספיק טוב כדי לשלוח אותם בזמן. זזהבה הכירה את זה מקרוב ואמרה להם: "אתם צריכים להתמקד במה שאתם יכולים להשפיע עליו. אין לכם השפעה על ההורים אבל יש לכם השפעה על עצמכם. אתם לא יכולים להתעורר כי לא העירו אתכם? קחו אחריות ותתעוררו לבד". היא קנתה להם שעונים מעוררים, או שהייתה מתקשרת אליהם בבקרים ומעירה אותם. היא לא נשארה במקום המרחם אלא נתנה להם כוחות.

הסיפור השני: ממש לא מזמן שוחחתי כאן עם שרון רחמים, מנהלת פסג"ה בלוד. היא סיפרה שכלדה היא גדלה על העיקרון של "אם תעבדי קשה תצליחי". וזה גרם לה לקושי אל מול התלמידים שלה כשהיא הפכה למורה. היא לא הצליחה להיות מספיק אמפתית לילדים שלא הצליחו, כי "אם תעבדו קשה תצליחו". אז אני חושבת שמהו במקומות האלה, שבין הציפייה המאוד גדולה לבין ההכרה של המקום האובייקטיבי שהילד נמצא בו, הוא מתח מאוד מורכב.

מירית: אני חושבת שאת מדברת על המתח המריטוקרטי. אנחנו חיים בחברה מאוד מערבית – זו תפיסה שאומרת "אם תרצה תצליחי". במשפט הזה יש גם סיכוי וגם סיכון. מצד אחד יש כאן סיכוי – תפיסה חיובית שמעניקה לתלמידים תחושת שליטה ובחירה. אנחנו בטח לא רוצים לחיות בחברה שבה איפה שנולדת יכתוב במאה אחוז את עתידך.

מוריה: אנחנו מדברים על ה-Agency, על ה-Co-agency. המטרה היא לייצר את האיג'נסי של הלומד.

מירית: נכון, אבל מה הסיכון ב"אם תרצה תצליח"? שההפך הוא: "אם לא הצלחת, כנראה לא רצית מספיק". וכאן נכנסת נקודת העיוורון של חוסר הכרה או התעלמות מיחסי כוח. חשוב שנבין אי שוויון לא כדי לייצר "פדגוגיה של ציפיות נמוכות", אלא כדי להבין מה החסמים שעומדים לפניו. אנחנו יכולים ללמד אותו איך להתגבר עליהם, ואולי גם (כאן אני מתחברת לפאולו פריירה) להגיד לו שזה לא אשמתו. יש משהו מאוד משמעותי בלהבין שהחסמים שאני חווה הם לא בגלל שאני חסר יכולת. יש חסמים מבניים. הכרה בחסמים מבניים יכולה אולי לייאש, אבל היא יכולה גם לגרום לי להבין שאני בסדר, שיש עוד אנשים שחווים את מה שאני חווה. כמובן שבסוף אנחנו מצפים מהילדים להתאמץ, וחלקם צריכים להתאמץ יותר כדי להגיע לאותו מקום שמישהו אחר יגיע אליו בפחות מאמץ. אני רוצה לחזור לעוד שתי נקודות עיוורון. נקודת עיוורון אחת היא "הנחת הזהות המשותפת".

מוריה: מה זה אומר?

מירית: הנחת הזהות המשותפת זו הנחה שכולנו חוונו את אותה חוויית חיים, כולנו מכירים את אותם נכסי תרבות, שומעים את אותה מוזיקה.

מוריה: כולנו אוכלים תפוח בדבש?

מירית: כולנו אוכלים תפוח בדבש, כולנו שמענו את "הכבש השישה עשר". זה משהו שאני התמודדתי איתו. אני גדלתי בבית תימני מסורתי, וספר הילדות שלי היה ה"דיואן" של רבי שלום שבזי – ספר פיוטים. כשהגעתי לתיכון בתל אביב, כולם דיברו על "הכבש השישה עשר" והניחו שכולם גדלו על זה, שזה חלק מהתפתחות תקינה של ילד. ואני לא ידעתי מה זה, וזה שם אותי בתחושה שאולי משהו בהתפתחות שלי היה לא תקין. הנחת הזהות המשותפת עלולה לגרום לתלמידים להרגיש שהם לא שייכים, כי יש ציפייה מהי "התרבות הנכונה". ואם אתה לא חולק את התרבות הזו, אתה מרגיש פחות שווה.

מוריה: לא רק מהתרבות הראויה אלא גם מהלבוש הראוי. אני חושבת על ילדים שמתלבשים בשבת חגיגית בחולצות פרחוניות, ובאולפנות שבהן אני גדלתי ציפו שיגיעו עם חולצה לבנה. וככה הם מכבדים את השבת מבחינתם, וזה נתפס כמשהו לא הולם.

מירית: נכון. אני רוצה לדבר על מונח נוסף שנקרא Care ("אכפתיות"), שצמח מתוך עולמות מחקר פמיניסטיים. הוא מדבר על אהבה ודאגה בתוך מערכת החינוך.

מה שאנחנו צריכים לשים לב אליו זה של-Care במרחבים חינוכיים שמשרתים תלמידים ממעמד נמוך יש ביטויים שעלולים לשעתק את מצבם. אני חקרתי זהות של מורים בבתי ספר כאלה, והמורים תיארו את עצמם במונחים של "אימא", "אבא", "בית" ו"משפחה". לכאורה זה נראה נהדר, אבל המחקר מראה ש-Care מהסוג הזה – שיש בו אכפתיות אבל גם פטרונות ורחמים – מוביל

ל"הישארות באזור הנוחות". הכוונה היא חתירה לכך שלא תהיה שום חוויית אתגור או כישלון: "הבית קשה, אז בוא נקל עליו בבית הספר". כשהדאגה והאהבה מחליפות את הבית ומגיעות מתוך "מודל הגירעון" (Deficit Model) – שבו אני רואה את התלמיד שלי כמישהו שחסר לו – הקר הזה, עם כל הכוונות הטובות ותחושת השליחות, בטווח הרחוק לוקח מהתלמידים את האייג'נסי כי הוא הופך אותם לפסיביים.

מוריה: אני רוצה להיות בטוחה שהבנתי נכון: אין בעיה עם ה-Care, יש בעיה עם הסיבה שמייצרת אותו.

מירית: נכון. Care זה לטפח ולצמח. והביטויים שלו נראים אחרת כתלות באיך אני תופס את ה"שורשים" שלך. יש הבדל בין כשאני מטפחת שתיל שאני תופסת אותו ככזה שגדל על אדמה טובה ורק צריך קצת שמש, לבין צמח שאני תופסת אותו ככזה שהאדמה שלו לא טובה והשורשים שלו לא טובים וצריך לגדר אותו או לעקור ממנו שורשים.

מוריה: המטאפורה שלך לגמרי מובנת. אני עסוקה בלחשוב מה יגידו מי שמקשיב לנו לפרק הזה. האם יגידו שמירית קצת מנותקת? איפה נקודת המבט של המצב הקיצוני?

מירית: אני חושבת שהרבה פעמים לשוננו קלה על ההדק באופן שבו אנחנו מתייגים משפחות: "משפחה פשוטה", "משפחת מצוקה". אנחנו אומרים את זה מהר מדי, לפעמים רק על סמך שונות תרבותית. התפיסות שלנו בנוגע למה זו "הורות טובה" הן תלויות תרבות.

מוריה: הבנתי מהן הבעיות וממה אנחנו צריכות להימנע. אבל מה כן נכון לעשות?

מירית: אני אתאר כמה עקרונות של איך עושים הכרה בכיתה ברוח של ענווה תרבותית:

1. **הכרה בערך של הבית:** אם אני כמורה חושבת שנופר נהדרת אבל חושבת שאימא שלה "מפריעה" להתפתחות שלה – התפיסות האלה מזיקות לנופר. הבסיס להכרה הוא ההכרה שהשורשים שלך ראויים וטובים. כשאמא של נופר רוצה אותה בבית שבוע לפני פסח, יש שם ערכים של משפחתיות ומסורת, ערכים ראויים שצריך לכבד.
2. **הכרה באי שוויון ויחסי כוח:** כשתלמידים מתארים חוויות של הדרה ("לא יכניסו אותי למועדון בגלל שאני נראה ככה"), צריך להכיר בכך הזה מתוך הבנה שאנחנו חיים במציאות אי שוויונית.
3. **הכרה בנכסים:** להכיר בזה שלתרבויות השונות יש ערך. לא רק עבורם, אלא עבור כולנו. למשל, את חג הסיגד ראוי לחגוג גם אם אין אף תלמיד יוצא אתיופיה בכיתה – כי יש לקהילה הזו מה ללמד אותנו.

4. **הכרה במורכבות:** להבין שלא כל חברי קבוצה מסוימת הם אותו דבר, ולתת לתלמיד את החופש לספר את הסיפור האישי שלו איך שהוא רואה לנכון.

5. **הכרה באחריות (אייג'נסי):** אחרי שהכרנו בנכסים ובכאבים, אנחנו יכולים להגיד לתלמיד: "אתה לא פסיבי, גם לך יש אחריות". אני דורשת ממך להשמיע את הקול שלך, ואני דורשת ממך מצוינות. ככל שאתה יותר מחובר לזהות ולשורשים שלך, ככה תוכל להצטיין יותר.

מוריה: ככל שהמורים יתנו לך את המקום להיות גם מצטיין וגם מחובר, תוכל להיות שחקן משמעותי ופעיל בתוך בית הספר.

מירית: לגמרי. ענווה תרבותית מעניקה לתלמידים הכרה, והכרה מעניקה להם תחושת ראיות – שהיא הבסיס למצוינות.

מוריה: עשית את זה עכשיו בצורה מדהימה, אז אני רוצה להגיד לך תודה, **מירית**. זה היה מרתק.

מירית: תודה, **מוריה**.

מוריה: ולפני שנסיים, חשוב לי להזכיר לכם ולכן שהוגנות כמו גם הכלה מתקיימות בראש ובראשונה בתוך הכיתה. המשאב הכי חשוב במערכת החינוך הוא המורות והמורים וצוותי ההוראה שלהם. תודה לחנה ללוש, מנהלת האגף לחינוך יסודי, על ראיית ההוגנות כערך מרכזי בחינוך, ותודה לכל צוות מט"ח. ותודה לכם ולכן, מאזינות ומאזינים, שהצטרפתם לעוד פרק של "הכלה למעשה". כל החומרים על הוגנות בחינוך מחכים לכם בתיאור הפרק. ניפגש בפרק הבא.